

AS COMUNIDADES DE MONTES E A ORGANIZACIÓN DAS PARROQUIAS: UN ESTUDIO DE CASO¹

Victoria SACO LEMOS

Socióloga

SUMARIO: Estúdase a relación entre monte comunal e sociedade local na parroquia de Sabarís. Na cultura tradicional estas relacións estaban ritmadas polas formas de organización social e cultural baseadas en relacións de reciprocidade co medio natural, homoxéneas no interior da comunidade. Considéranse catro tipos de equilibrios, na sociedade galega actual, entre as unidades familiares / empresas agrarias / individuos e o eido da vida comunitaria: a) absentistas; b) economicistas; c) agrario-empresariais e d) creativas. Concéntrase no estudio do tipo de equilibrio creativo na parroquia de Sabarís.

SUMARIO: Se estudia la relación entre monte comunal y sociedad local en la parroquia de Sabarís. En la cultura tradicional estas relaciones estaban ritmadas por las formas de organización social y cultural basadas en relaciones de reciprocidad con el medio natural, homogéneas en el interior de la comunidad. Se consideran cuatro tipos de equilibrios, en la sociedad gallega actual, entre las unidades familiares / empresas agrarias / individuos y el dominio de la vida comunitaria: a) absentistas; b) economicistas; c) agrario-empresariales y d) creativas. Se concentra en el estudio del tipo de equilibrio creativo en la parroquia de Sabarís.

SUMMARY: The relation between communal forest and local society is studied in the parish of Sabarís. In traditional society these relations were paced by forms of social and cultural organization based on reciprocal relations with the natural environment which were homogenous in the interior of the community. Four types of equilibrium are considered in present-day Galician society-between the family unit/agricultural enterprises/ individuals and the sphere of communal life: a) absentee; b) economic c) agrarian-entrepreneur and d) creative. We concentrate on the study of the type of creative equilibrium present in the parish of Sabarís.

1. O presente artigo é froito dunha investigación que a penas está a comeza-lo seu traballo de campo. No estudio de caso que elixín para lle dar inicio poidéronse realizar entrevistas en profundidade unicamente cos representantes das asociacións parroquiais, de forma que o aquí reflectido é froito unica e exclusivamente do seu discurso. Están en perspectiva a realización de novas entrevistas e grupos de discusión con representantes tanto da Administración como das bases sociais que sustentan esas asociacións, co obxecto de contrastar de forma fiable o modelo teórico que se propón.

O camiño do futuro cruzado de futuras emboscadas é a continuación do outro camiño vello polo que chegaron os superviventes do pasado. Esta imaxe é acaída porque é seguindo un camiño, construído e mantido por xeracións de camiñantes, como se poden evitar algúns dos perigos das fragas, as montañas e as marismas circundantes. [Berger, J. 1995]

1. Introducción.

Non sei quen me contou unha vez -reificando duramente- que o monte comunal galego sufrira de amnesia. Que existira un antes, un espacio en branco (ou mellor nun cálido verde piñeiro) e un despois; pero que, coma na amnesia, o despois xa non foi coma o antes.

Discutimos ó respecto, e en última instancia conviñemos en que esas tres etapas non afectaran tanto ó monte común coma ó vínculo que o une con aquela comunidade pola que se fai merecedor de tal calificativo. Ou mellor có vínculo, tal como di Iranzo, ó condicionamento mutuo e a coevolución da organización social e o medio natural: “As relacións sociais están *acopladas* coas relacións que a sociedade establece co medio físico e biótico”[Iranzo, 1996].

Enténdase que as tres etapas son unha simplificación; que non existen tales etapas senón un proceso afectado por múltiples factores políticos, económicos e sociais, pero aínda así resultan discernibles: a comunidade agraria tradicional galega, a expropiación e repoboación dos montes comunais por parte dunhas comunidades veciñais que, evidentemente, e despois de corenta anos, xa non son as mesmas.

Chegados aquí, calquera pode preguntarse se resultaría máis conveniente estudar o camiño, ou ben os efectos que o percorrido puido ter producido no camiñante. O traxecto, ou de onde se parte e a qué sitio se chegou. Quedeime co último por moitas razóns: a primeira e máis importante é a de que o traxecto xa está marabillosamente relatado e documentado². A última é que me gustaría ver que é o que permaneceu e que é o que variou na organización so-

2. Por exemplo, por: Bouhier, A. (1979) *La Galice: Essai géographique d'analyse et d'interprétation d'un vieux complexe agraire*. 2 tomos. La Roche-Sur-Yon. Balboa, X. (1990) *O monte en Galicia*. Xerais. Vigo. o Cardesín Díaz, J.M. (1992) *Tierra, trabajo y reproducción social en una aldea gallega*. (S. XVII-XX). Ministerio de Agricultura, Pesca e Alimentación. Serie Estudios. Madrid. (para un acercamento máis en pormenor ás características da comunidade agraria tradicional e ó proceso de privatización). Rico Boquete, E. (1995). *Política forestal e repoboacións en Galicia (1941-1971)*. Universidade de Santiago de Compostela ou Fernández Leiceaga, X. (1990) *Economía (política) do monte galego*. Universidade de Santiago de Compostela. (para a política forestal durante a época franquista e os seus efectos sobre a economía agraria)

cial daquelas entidades veciñais que na actualidade, coma antano, disfrutaban da propiedade colectiva dun espazo natural.

Resaltei “me gustaría” porque, dada a extensión do presente artigo e o incipiente da investigación, tentarei unicamente sentar o que considero pode servir como base teórica para os obxectivos que pretende esta proposta de investigación.

2. O antes

Existen numerosos estudos (Villares, Balboa, Iturra, Saavedra) que amosan que a agricultura tradicional galega estaba fortemente marcada polo comunismo. Un comunismo que non se manifesta unicamente na organización dos usos do monte, senón tamén no disfrute colectivo de determinados elementos (lavadoiros, fornos ou muiños, por exemplo) ou na xestión colectiva de augas para o regadío, organización de festas, arranxo e mantemento dos camiños ou realización de determinados traballos agrícolas. Pero a dimensión colectiva non pode facer esquecer a individual, ou mellor que a individual, a familiar; é dicir, a “casa” considerada coma unidade de produción. Xa que logo, os elementos definitorios do sistema agrario tradicional son a explotación familiar e a comunidade campesíña, e dende logo, como escribe Balboa, “en termos de proceso productivo, non resulta errado considerar que o entramado colectivo arredor do monte ten como fin primordial garanti-la reprodución das explotacións familiares individualmente consideradas”³. En suma, e seguindo ó mesmo autor, que “a un equilibrio ecolóxico e productivo entre terras de labor e terras a monte corresponde nos planos social e mental outro equilibrio entre estratexia e interese familiar e estratexia e interese colectivo” [Balboa, 1996].

Se representamos graficamente o anterior, descrito por Balboa, o resultado podería ser o que segue:

Coido que o esquema⁴, visto o xa apuntado, non precisa de ningunha explicación, pero tal vez interesaría enfatizar cómo, nun mundo moito máis grande e dende logo menos intercomunicado có actual, unhas comunidades relativamente ailladas entre sí resultaban homoxéneas en canto a unha organización social e a unha cultura -que hoxe en día sería calificada sen dúbida como “sostible”⁵- baseadas en claras relacións de reciprocidade co medio natural.

3. Isto argumentao Balboa para Galicia. Pero tamén topamos argumentos similares para outras zonas xeográficas españolas en José Antonio Batista, Oriol Beltrán ou María José Devillard.

4. O esquema responde a un tipo ideal no sentido weberiano.

5. No sentido que lle outorga a economía ecolóxica.

3. O dispois.

Como xa dixen antes, despois dun longo proceso de privatización, expropiación e repoboación dos montes galegos, as comunidades sociais que accederon de novo á propiedade e disfrute do que fora lexítimamente seu xa non eran as mesmas.

O medio natural e a relación deste coa actividade productiva e coa organización social cambiara radicalmente. Balboa apunta a que as comunidades recuperaron un monte “desfuncionalizado”, referíndose á ruptura do equilibrio no eido do productivo e á perda das capacidades cohesionadoras que dito equilibrio proporcionaba no eido do social para as comunidades locais.

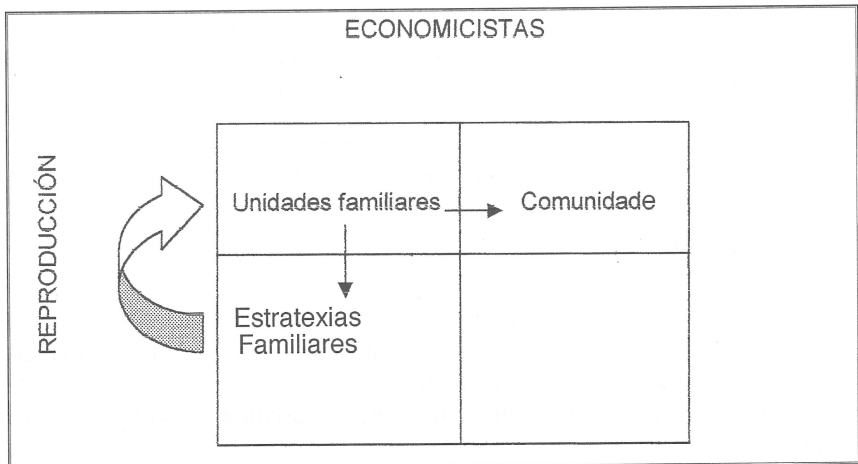
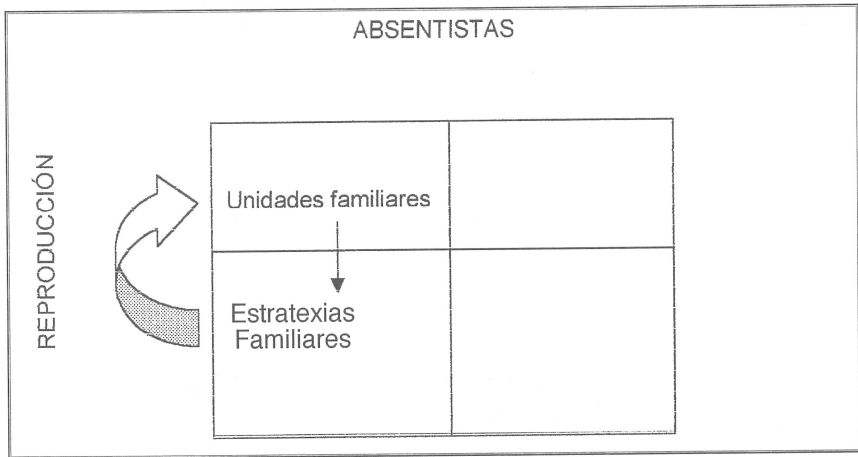
Pero teñamos en conta que no espacio de tempo transcorrido entre a recuperación dos montes e a actualidade produciuse ademais unha importante aceleración do que se deu en chamar “globalización”. Isto significa que as comunidades locais se ven cada vez máis afectadas por influencias externas. “Os aspectos locais son penetrados en profundidade e configurados por influencias sociais que se xeran a gran distancia” [Giddens, 94]. Iso non quere dicir que as reconversións da localidade representen un efecto mecánico fronte ás tendencias globais, senón que se axustan a elas segundo a súa propia lóxica interna [Cruces Villalobos, 97].

Con isto pretendo suxerir que fronte á antiga homoxeneidade do medio físico e a organización social, na actualidade xurdiu unha heteroxeneidade de figuras no seo das entidades veciñais que aínda son propietarias de monte común.

Os datos recabados no traballo de campo realizado ata o de agora permítenme aventurar unha primeira tipoloxía que deberá ser contrastada. Para iso pártese do esquema de funcionamento das comunidades agrarias tradicionais anteriormente presentado.

TIPO A. ABSENTISTAS:

Non recuperaron o monte e aínda non están constituídos en comunidade. Ou ben recuperárono, pero aínda non está repoboado (co que queda descartado o aproveitamento forestal) e os usos agrarios tradicionais se perderon. Non buscan outras alternativas.

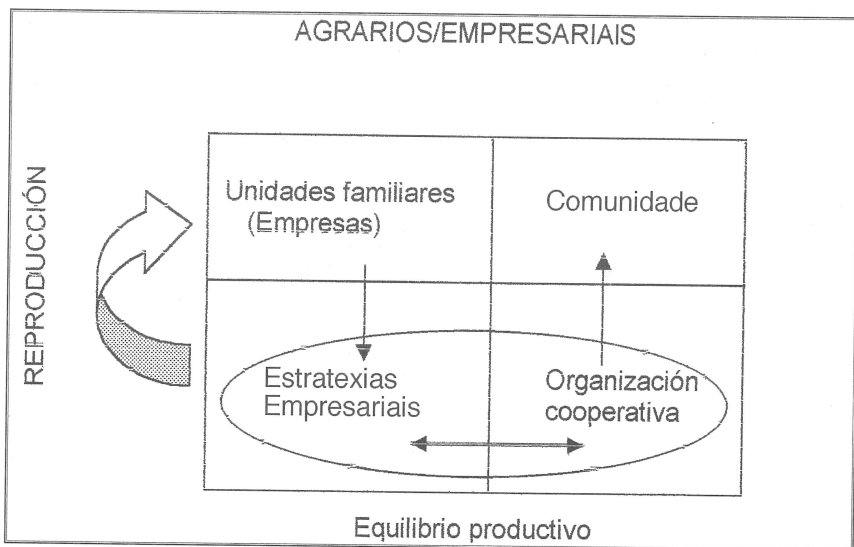

TIPO B. ECONOMICISTAS:

A comunidade recuperou un monte repoboado. Os beneficios obtidos pola tala da madeira repartense entre os comuneiros. Nalgúns casos os ingresos pódense empregar na realización dalgunha obra para a parroquia, pero non existe unha organización colectiva. Pérdese o elemento cohesionador, a comunidade sería unicamente unha comunidade identitaria. De existir equilibrio social, este resultaría bastante endeble.

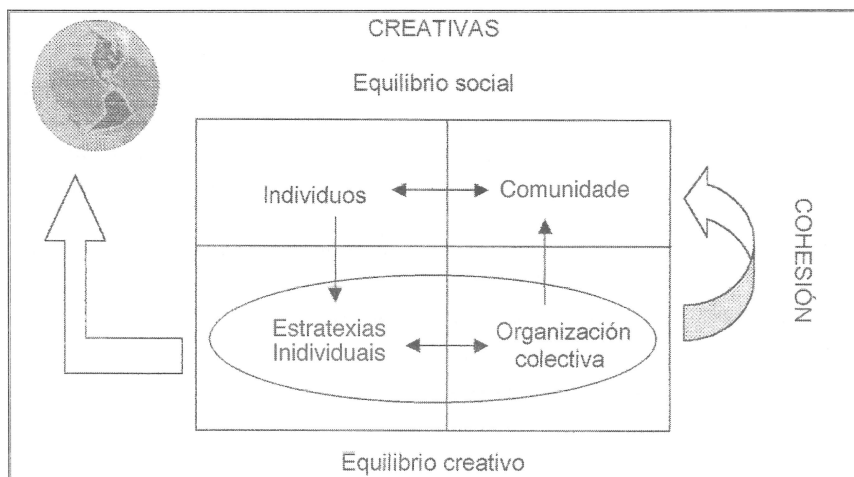
TIPO C. AGRARIOS/EMPRESARIAIS:

A comunidade de montes segue vencellada á actividade agraria, pero os usos tradicionais foron perdidos. A agricultura ten un carácter netamente empresarial. As estratexias colectivas van encamiñadas exclusivamente ó mantemento das unidades familiares/empresas e non creo que aporten cohesión á comunidade.

TIPO D. CREATIVAS:

Independentemente do estado no que se atope o monte (repoboado ou non), son capaces de artellar iniciativas máis aló do meramente económico. Os seus fins e obxectivos parecen ser capaces de aglutinar á comunidade, e nalgúns aspectos (coma o medioambiental) trascenden o eido do comunitario.

Ata aquí a proposta teórica⁶, agora só -¿só?- queda contrastar os modelos presentados anteriormente. Para este artigo elixin o modelo da Comunidade Creativa. A hipótese que subxace a este modelo é que se pode establecer unha nova e equilibrada relación co medio natural que, ó igual cá de antano, active os potenciais integradores da organización colectiva e cohesione á comunidade, dotándoa dunha sorte de identidade colectiva baseada no sentimento de pertenza e solidariedade.

Para intentar contrastar este esquema vou facer uso do que nas ciencias sociais se denomina “sociograma”, que, a pesar de ser un instrumento habitualmente utilizado para a planificación, serve para cumprir os obxectivos que aquí me proponho. “O sociograma é un mapa das forzas sociais en presenza, do tipo de relacións polas que pasan, e que pode ser interno a cada organización, ou ben describir as relacións interorganizativas. Paulo Freire chama a isto facer o “ma-peo””. [Villasante, 95].

4. Sabarís ¿unha comunidade creativa?.

4.1. Descrición.

A parroquia de Sabarís (en realidade o seu nome é Santa Cristina da Rramalloa) pertence ó concello de Baiona e está situada en pleno Val Miñor, antiga⁷ comarca que comprende o citado municipio, así coma os de Nigrán e Gondomar.

6. A extensión do artigo non permite profundizar nos diferentes modelos de comunidades, polo que fixen unha exposición moi sinxela, confiando ademais en que a visualización do esquema resulte suficientemente explicativa.

7. Digo antiga porque coa configuración mentada non se ve incluída no actual mapa comarcal da Xunta de Galicia. Segundo este o Val Miñor estaría dentro de la comarca de Vigo.

A comarca parece rexistrar unha importante actividade asociativa. Das 22 parroquias do Val Miñor⁸, 18 teñen Comunidade de Montes e 13 asociación de veciños. Pero ademais, tamén se tecen abondosas redes: das 18 Comunidades de Montes, 13 pertencen á Mancomunidade do Val Miñor e á Xunta Xestora da Organización Galega de Comunidades de Montes (da que sairá en breves datas a Organización Galega de Comunidades de Montes⁹); e das 13 Asociacións de Veciños, 11 pertencen á Federación de Asociacións Veciñais do Val Miñor. A parte disto, existen outra serie de asociacións a nivel comarcal e municipal coma as APA, asociacións de empresarios, a Asociación de Mulleres Rurais, a Sociedade de Caza do Val Miñor, etc...

E é que o Val Miñor se atopa dentro da área de influencia da cidade de Vigo, e este feito mediatizou en gran medida a evolución e a actual dinámica, demográfica e económica, dos seus municipios e parroquias. Representaría un inxente labor describir os cambios acaecidos na comarca dende o despegue de Vigo como centro industrial¹⁰, pero baste dicir, de xeito puntual, que a natural orientación á pesca das parroquias costeiras, o acceso por parte da poboación da comarca a un gran número de postos de traballo proporcionados polo puxante -no seu momento- sector industrial vigués e a promoción da zona, dende a década dos sesenta, como lugar de destino turístico, coa conseguinte activación da construción e os servicios poideron paliar os negativos efectos producidos na actividade agraria pola repoboación forestal franquista (e en xeral o declive da agricultura), ó aliviar a perda de postos de traballo que se produciu no sector primario como consecuencia da dependencia da actividade agraria e gandeira do espacio inulto. Por outra parte, a gran actividade do sector turístico na actualidade proporciona a oportunidade de achar uns usos para o monte distintos ós meramente forestais.

Isto é precisamente o que ocorre na parroquia de Sabarís, obxecto deste estudo. O monte pertencente á parroquia posúe un total de 108 Has. das que a práctica totalidade son de superficie arbolada. O Monte do Castro, que así o chaman os veciños e veciñas¹¹, foi repoboado con piñeiros e eucaliptos na década dos 50 polo Patrimonio Forestal do Estado.

8. Estou a considerar Sta. Maria de Baiona e Baiona de Afora como unha única parroquia. Ademais, Morgadáns, outra das parroquias, é unha das nove entidades locais menores de Galicia.

9. A reivindicación desta Organización de nivel autonómico naceu do I Congreso Galego de Comunidades de Montes que se celebrou en Poio en maio de 1997. En vista de que é un organismo que aínda non entrou en funcionamento, dado que a actual Xestora ten encomendados a redacción dos seus estatutos, a delimitación da súa estrutura organizativa e os sistemas de participación das Comunidades de Montes integrantes, non a vou incluír no “mapeo”; e iso que a interesante forma que vai adquirindo, “un híbrido entre organización e coordinadora”, segundo palabras dun dos meus informantes, non deixa de te-lo seu aquel.

10. A quen lle interese documentarse sobre este tema bastaralle con consulta-lo libro de Souto e Souto (1991), *O Val Miñor: entre as transformacións rurais e as innovacións urbanas*. Vigo: Cámara de Comercio de Vigo.

11. A denominación oficial é Sertráns e Morade.

No momento da súa recuperación, en 1981 -ano no que, curiosamente, ardeu en gran parte da súa extensión-, pouca ou ningunha relación gardada xa coa actividade agraria; ó igual que a poboación da parroquia que, coma na totalidade da comarca, derivara cara outros sectores de actividade¹² ou, no caso de seguir a desenvolvela, dependía do mercado para obter o que antes lle fornecía o monte.

Isto, sen embargo, non foi obstáculo para que, a parte de proseguir coa actividade forestal, se buscasen usos alternativos a un monte ó que, hoxe por hoxe, vézelle particularmente reposto da súa particular amnesia.

De feito, hoxe en día, aparte do coidado e mantemento do monte (niso inclúo, labours de poda, clareo, repoboación, etc..), realízanse actuacións de recuperación do patrimonio histórico (existen varios petroglifos e un camiño medieval) e marcouse un roteiro de sendeirismo polo que cada ano pasea un número crecente de camiñantes.

Ó monte dáselle tamén un aproveitamento gandeiro, nembargantes, este feito representou e representa unha fonte de conflitos, non só entre Sabarís e os gandeiros, senón entre estes e a maior parte das Comunidades de Montes da zona.

Explícome: en moitas Comunidades de Montes de Galicia o gando solto pertence ós comuneiros, co que resultou máis sinxelo regular as condicións nas que se debe producir este aproveitamento do monte; nembargantes, na Serra da Groba (á que pertence o Monte do Castro), e supoño que noutros lugares da xeografía galega, o gando pertence a un abondoso e disperso número de propietarios, cos que resulta farto difícil negociar conxuntamente.

4.2. As relacións horizontais.

Nestes momentos, de feito, o conxunto das Comunidades do Val Miñor agrupadas na Mancomunidade tentan ordear na medida do posible o actual uso (non se considera a exclusión do gando existente), así como regular o dereito de aproveitamento para todos os comuneiros e mesmo crear no futuro unha cooperativa de gando dependente da Mancomunidade de Montes.

Temas como o que acabo de referir, a caza ou a loita contra o lume propiciaron que por iniciativa veciñal, a partir das relacións previas entre as directivas das Comunidades, xurdira a Mancomunidade do Val Miñor.

A Mancomunidade, ademais, realiza unha encomiable laboura formativa e divulgadora tanto externa coma interna.

12. De feito, en 1981, mentres que no total de Galicia a porcentaxe de ocupación no sector servicios aínda non superara a porcentaxe de ocupación no sector primario, no concello de Baiona xa se producira este fenómeno. Téñase en conta ademais que no concello boa parte da porcentaxe de persoas ocupadas no sector primario estábano no subsector da pesca.

Tódolos anos se levan a cabo unhas xornadas ás que se invita a tódalas asociacións da Comarca, que a pesar de que na maioría das ocasións presentan contidos directamente relacionados co uso e aproveitamento do monte (o ano pasado versaron sobre “aproveitamentos non clásicos do monte”), tamén poden tratar sobre temas de corte máis social (este ano o tema central será “as parroquias e o uso social do monte”).

Ademais, dende hai dous anos, e subvencionado pola Liña Verde Europea, estase a realizar un considerable esforzo divulgativo nos centros educativos da comarca, co obxecto de concienciar ós máis novos sobre a importancia dos montes como fonte de riqueza tanto económica como ambiental.

Por outra banda, o feito de que a extensión horizontal de redes destas Comunidades non remate no eido territorial da comarca, senón que se prolongue (mediante a Organización Galega de Comunidades de Montes) a espazos territoriais máis amplos; sumado á independencia destas organizacións a respeito do poder político, implica que, a pesar de estaren integradas por delegados das Xuntas Directivas das Comunidades individuais, realicen un significativo traballo de educación, socialización e xeneración de hábitos asociativos entre as bases sociais.

Boa proba diso é o nacemento da asociación de Veciños de Sabarís en 1993. Efectivamente, ata esas datas a Comunidade de Montes viña desenvolvendo unha importante laboura social na parroquia, nembargantes, ante a crecente complexidade dos problemas que se veían obrigados a abordar, considerouse que conviña mellor constituír unha nova asociación buscando unha maior eficacia na consecución de bens e servizos para a parroquia e tentando crear un maior sentimento de identidade colectiva mediante o desenvolvemento de actividades culturais, deportivas, etc..

A relación entre Comunidade de Montes e Asociación de Veciños é moi estreita e a colaboración exténdese a tódolos eidos. De feito, é a primeira a que aporta boa parte do orzamento da segunda¹³ que, excepción feita desta fonte de financiamento, unicamente conta coas cotas dos seus socios/as para redondear o seu orzamento.

Na actualidade, as actividades da Asociación, aparte da organización de torneos deportivos ou de tentar revitalizar algún que outro festexo local ca-

13. Do total do orzamento fixo anual da Comunidade de Montes, un setenta por cento reinvéstese no monte (a Lei vixente obriga unicamente ó reinvestimento dun quince por cento), un vintecinco por cento invéstese na parroquia (xeralmente a través da Asociación de Veciños); e co cinco por cento restante constitúese un fondo para que, ante un eventual cambio na directiva da Comunidade, o equipo entrante dispoña dun pequeno remanente e non vexa hipotecada a súa futura actividade. O orzamento na actualidade non é moi alto (uns dous millóns de pesetas). A razón estriba en que como boa parte do monte ardeu en 1981, os piñeiros e eucaliptos que se rexeneraron, ou cos que se repoboou, tra-lo incendio non acadaron aínda a categoría de madeirables, co que unicamente se veñen realizando esporádicas entresacas. A Comunidade trata ademais, sen moito apoio por parte da Administración, de repoboar con especies autóctonas (basicamente castiñeiros e carballos) aqueles lugares do monte máis propicios para o medrío destas especies.

ído no esquecemento, céntranse en obter bens e servicios para a parroquia: dende a solución de problemas puntuais de asfaltado ou alumeadado que afectan unicamente a un certo sector da poboación, ata a reivindicación do saneamento integral da parroquia ou a limpeza do seu río. Dende hai dous anos, ademais, ven reclamando con insistencia (e sen moito éxito) perante o Concello a concesión dunha antiga escola unitaria para poder dotar dun local social á parroquia.

A colaboración de ambas entidades vese plasmada igualmente na creación de terceiras asociacións que dean solución a problemas específicos. Por exemplo, nestes momentos o trazado da autopista que conectará Galicia con Portugal afecta directamente a boa parte dos habitantes do Val Miñor por varias razóns: dende a expropiación das terras -tanto particulares como comunais-, ata o seu posible impacto medioambiental ou os problemas de comunicación que poida crear entre determinados núcleos poboacionais.

Neste caso, Comunidade de Montes e Asociación de Veciños de Sabarís optaron por promover-la creación dunha nova asociación -a Asociación de Afectados polas Autoestradas- que se encarga, dende o asesoramento e a defensa dos intereses dos parroquianos/as no que a este tema se refire, á mobilización destes se tal necesidade xurdira.

Ó igual que a Comunidade, a Asociación de Veciños tamén tece as súas redes, e está integrada dentro da Federación de Asociacións Veciñais do Val Miñor, que a pesar de que nestes momentos -e debido a problemas persoais de membros da súa directiva- se atopa un tanto alicaída, ten establecidos proxectos que, por exemplo, intentan que os Concellos do Val Miñor acepten un Regulamento de Participación Veciñal, que se realice un plan coherente para a recollida e reciclado do lixo da comarca ou que se recupere o antigo Camiño Real, que transitaba de Tui a Baiona.

A Federación, á súa vez, mantén boas relacións coa Mancomunidade de Montes do Val Miñor, pero non lle ocorre o mesmo coa Confederación Galega de Asociacións de Veciños, na que semella que ultimamente baixan as augas algo revoltas e os bandos claramente enfrontados. De feito, cando a Federación do Val Miñor tentou integrarse nesta, non a admitiron “por aliarse co inimigo”¹⁴.

4.3. As relacións verticais.

Ata agora comentei as relacións horizontais, tanto intra coma extraparroquiais, que manteñen as dúas asociacións; quedan pois por describir as relacións “cara abaixo”, é dicir, coa base social; e as relacións “cara arriba”, coas

14. A frase é dun dos meus informantes. Recoñezo non ter moitos datos ó respecto do que se coce nisa confederación, pero parece que “o inimigo” son as Federacións de Vigo, A Coruña e parte da de Santiago, que están enfrontadas á actual directiva.

“representacións de imaxes do poder (RIP)” [Villasante, 94], é dicir, co ente administrativo máis próximo á parroquia: o Concello.

A parroquia de Sabarís, espacialmente considerada, posúe dúas zonas ben diferenciadas que, ademais, determinan a densidade de relacións da base social coas asociacións existentes.

“Aquí na parroquia, temos un Vila de Riba e un Vila de Embaixo”, e así é, na zona alta da parroquia concéntrase toda a actividade asociativa, os seus habitantes son os recursos humanos básicos tanto da Comunidade de Montes como da Asociación de Veciños e, ademais de ser a zona máis desfavorecida en canto a equipamentos e infraestructuras, segue a se-la que menos atención recibe por parte do Concello.

Na zona baixa, que se estende ó longo da estrada que comunica Baiona con Vigo, rexístrase a práctica totalidade da actividade comercial da parroquia. É unha zona moito máis mimada en canto a investimentos municipais xa que se podería considerar case unha extensión do casco urbán de Baiona. Os seus habitantes a penas participan na actividade asociativa promovida dende a zona alta.

A parte deste fenómeno, que no futuro merecerá un estudio máis detallado, dase unha curiosa situación: a actual Lei de Montes impón graves limitacións á participación formal da totalidade dos cidadáns e cidadás, dado que esixe como órganos das Comunidades unha Xunta Directiva e unha Asemblea, pero formula a representación nesta última (que é en realidade o órgano decisorio) por “casas” e non por persoas. De xeito que “unha casa, un voto” no canto de “unha persoa, un voto” implica na práctica que adoite ser o *pater familias* o que acabe por ostentar a representación familiar. Este feito implica a ausencia de participación das mulleres e, ademais, provoca graves problemas de cara ó relevo xeracional nestas organizacións.

Poderíase pensar que tal problema quedaría solucionado coa creación da Asociación de Veciños, onde se podería dar a participación de homes mulleres e xoves; pero a tradición pesa moito, co que son os homes os que se asocian ¡por toda a familia!. De xeito que a Asociación de Veciños de Sabarís é exactamente eso: de veciños, porque as veciñas representan un escaso once por cento sobre o total de asociados.

En definitiva, que as mulleres e os xoves ven sistematicamente restrinxida a súa participación na toma de decisións de todas as asociacións parroquiais. Curiosamente, os representantes da Asociación de Veciños sinalan un problema que parece ter que ver co arraigo das tradicións, e polo tanto co tempo, ó espazo. O seu argumento é que a carencia dun local social impide a participación de xoves e mulleres; e poñen como exemplo parroquias veciñas que posúen unha casa cultural de longa tradición, nas que é habitual a participación destes colectivos: as mulleres porque efectivamente teñen un lugar no que se reunir a diario e os xoves porque se afixeron dende pequenos a participar en todo tipo de actividades organizadas pola asociación.

Resumindo, e nunha lección de pura socioloxía aportada por un dos meus informantes: “Se temos un sitio, falamos e podemos crear unha amizade, e das amizades saen os grupos, e dos grupos saen as cousas. Se eu máis ti non estamos xuntos, non podemos falar; e se non falamos non podemos organizar nada. Se ti non tes a posibilidade de reunirte máis ca coa xente que te atopas no camiño, nunca podes organizar nada”.

De aí o interese, tanto da Asociación de Veciños coma da Comunidade de Montes, porque o Concello lles conceda o tan ansiado local; e de aí tamén, probablemente, a reticencia do Concello a llo conceder.

Nembargantes, a pesar de que as cotas de poder de mulleres e xoves no seo das asociacións se ven diminuídas, estes colectivos participan ocasionalmente en mobilizacións convocadas por ámbalas dúas asociacións.

En xeral, e obviando a limitación que representa non dispor dun lugar habitual de reunión, as relacións da base social cos dirixentes das asociacións son densas e fluídas e, ademais, están marcadas por un liderato que, dada a relativa mocidade destas organizacións, serve para artellar o tecido social. Os presidentes de ambas asociacións asumen a dirección tanto nas organizacións como nas relacións grupais, coa aquiescencia das bases implicadas.

No que concerne ó concello, a Corporación Municipal de Baiona, como a de moitos outros concellos de Galicia, non se amosa especialmente propensa a investir nas súas parroquias e por regra xeral todos os seus desvelos se centran na cabeceira municipal. De feito, en moitas ocasións, é a Comunidade de Montes a que ten que afrontar investimentos que teoricamente serían competencia da administración.

Por outra banda, non existe unha relación clientelar entre os dirixentes das asociacións e os dirixentes municipais, é dicir, as asociacións non adoptan a figura “bisagra”, que intercambia favores e concesións para a parroquia polo apoio da base social á forza política no poder; senón que as estratexias empregadas polas directivas respостan máis ben a unha conducta “reversiva”¹⁵.

Para a consecución dos obxectivos que as organizacións se propuxeran empréganse diferentes tácticas que existen unha participación cidadá máis ou menos intensa.

En certos casos, óptase pola simple presentación de firmas esixindo a solución dun problema concreto e, para iso, sitúanse diferentes puntos de recollida ó longo de toda a parroquia.

15. A conducta reversiva sería aquela na que “se acepta formal e defensivamente o xogo dos valores establecidos, pero para lles da-la volta, na práctica dos movementos populares. Hai un certo humor (sorrisos sabios de “se face-lo parvo”) para facer cousas con praxes resistentes, non discursivas, non do poder ou da oposición, senón “transversais”, aproveitándose de todos. O cuestionamento do sistema de poderes ven dos propios resultados prácticos que se espera obter e da reflexión que fagan os propios movementos sociais [Villasanté, 94].

Noutros momentos, nembargantes, o carácter da reivindicación esixe a mobilización da veciñanza. Nestes casos a estratexia empregada adoita respostar ó seguinte guión:

Como primeira medida a Asociación de Veciños (por regra xeral xunto coa Comunidade de Montes) pon o problema en coñecemento dos medios de comunicación. Seguidamente convoca a tódolos partidos políticos con representación no Concello e lles expón a situación.

O normal é que algunha forza política se comprometa a levar ó Pleno municipal a reivindicación dos/as parroquianos/as. Unha vez fixada a data do Pleno, faise uso do boca a boca ou, cando a situación o require, dun estupendo aparato de magafonía que a tales efectos se adquiriu. O resultado é un salón de Plenos cheo a rebozar co que, en moitas ocasións, se acada o desexado.

Ata aquí describín as relacións tanto horizontais coma verticais das asociacións da parroquia, co que quedou debuxado un primeiro esbozo do que antes denominei “mapa”. Agora queda por averiguar como se conxugan os datos, é dicir, en que medida o “mapa” responde ou se adapta ó esquema teórico proposto.

5. ¿Funciona o modelo?

Di o profesor Pérez Vilariño que é un importante dato que a maior parte da poboación galega opine que o monte deba de cumprir unha triple función: económica, ecolóxica e social; e que estas funcións son compatibles entre sí. Isto é a teoría, porque na práctica “só as industrias parecen obter rendibilidade do monte. Os propietarios e a sociedade en xeral atópanse, polo contrario, nunha situación de equilibrio á baixa, consonte á actitude xeralizada de abandono” [Pérez Vilariño, 92]. Pois ben, como temos visto, na actualidade os habitantes das parroquias do Val Miñor parece que souberon conxugar intelixentemente a teoría e a práctica e recoñecen “o valor ecolóxico, social e económico do bosque como patrimonio colectivo” [Pérez Vilariño, 89]; co que arestora representan un claro expoñente, non só da forma na que se debe combater aquela “desfuncionalización” da que falaba Balboa, como tamén, daquel famoso eslogan que propón acción local e pensamento global. Polo tanto, a frecha dirixida cara o mundo que figura no esquema non parece desatinada.

Por outra parte, parece ter quedado claro que no seo da parroquia se da unha intensa organización colectiva que ten o seu eixo vertebrador esencialmente na Comunidade de Montes; sen embargo, resulta de máis difícil comprobación a frecha simétrica e cohesionadora que no modelo une “organización colectiva” e “comunidade”, porque, como xa temos visto, esta comunidade padece una leve coxeira, xa que non tódolos colectivos que a integran participan de igual forma nas súas actividades ou na tomada de decisións que concirnen ó seu futuro.

Existe outra diferenza entre este esquema e o do da comunidade agraria tradicional: as estratexias familiares tornáronse individuais e as familias foron substituídas por individuos. A razón deste cambio é que cabería pensar que, rompida a relación do monte coa agricultura, as estratexias familiares xa non se dirixen cara os usos dun ben que deixou de garanti-la súa reprodución, e como as familias na actualidade xa non están constituídas en “unidades productivas” (ou efectivamente si o están, pero cada un dos seus membros adica os seus esforzos a sectores de actividade moi diferentes); son os individuos —e non as familias— os que mediante as súas estratexias individuais constrúen a organización colectiva. Pero, de novo, o apuntado anteriormente bota por terra o meu razonamento.

En resumo, á espera dunha investigación máis en pormenor, voume limitar a apuntar, salvando as diferenzas, o que Javier Garrido e María Luisa Ramos din ó respecto dunha asociación venezolana: “Entre as potencialidades que presenta este tipo de conxunto en canto á súa integración social e urbana, a principal é a eficacia na consecución de bens e servizos urbanos, en detrimento da profundización na creación dunha identidade colectiva baseada no sentimento de comunidade, cidadanía e solidariedade”.

Bibliografía

- BALBOA, X. (1990) *O monte en Galicia*. Xerais. Vigo.
- BALBOA, X. (1996) “Os montes veciñais en man común e o sistema agrario na idade contemporánea: da integración á marxinação”, *Congreso de Montes Veciñais de Pondeareas*. Xunta de Galicia. Santiago de Compostela.
- BERGER, J. (1989) *Puerca Tierra*. Alfaguara. Madrid
- CHAMOUX e CONTRERAS eds. (1996) *La gestión comunal de los recursos. Economía y poder en las sociedades locales de España y América Latina*. Icaria. Barna.
- CRUCES VILLALOBOS, F (1997) “Desbordamientos. Cronotopías en la localidad tardomoderna”, en *Política y Sociedad*, nº 25. Universidad Complutense de Madrid.
- DEVILLARD, M.J. (1993) *De lo mío a lo de nadie. Individualismo, colectivismo agrario y vida cotidiana*. CIS. Madrid.
- GARRIDO, J. e RAMOS, M.L. “Tejido social y organización comunitaria en Caracas”, en TOMAS R. VILLASANTE (coord.) *Las ciudades hablan. Identidades y movimientos sociales en seis metrópolis latinoamericanas*. Nueva Sociedad. Caracas.
- GIDDENS, A. (1994) *Consecuencias de la modernidad*. Alianza. Madrid.

- IRANZO, J.M. (1996) "Presentación del monográfico Medio Ambiente y Sociedad", en *Política y Sociedad*, nº23. Universidad Complutense de Madrid
- PEREZ VILARIÑO, J (1989) "Economía política forestal y estrategia organizativa", en *Agricultura y Sociedad*, nº 51. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid.
- PEREZ VILARIÑO, J (1992) "Cultura forestal y diferenciación profesional", en *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, nº 59. CIS. Madrid.
- VILLARES, R. (1982). *La propiedad de la tierra en Galicia. 1500-1936*. Madrid.
- VILLASANTE, T. (1995) *Las democracias participativas. De la participación ciudadana a las alternativas de la sociedad*. Ediciones Hoac. Madrid.
- VILLASANTE, T. (1994) "Clientelas y emancipaciones: una introducción metodológica", en TOMAS R. VILLASANTE (Coord.) *Las ciudades hablan. Identidades y movimientos sociales en seis metrópolis latinoamericanas*. Nueva Sociedad. Caracas.